

เวชกรรมพื้นบ้านในเอกสารใบลานอีสาน: กรณีศึกษาโรคผิวหนัง

Folk medicine recorded in Palm Leaf Manuscripts of Isan: A case study of skin disorders

ชินพัฒน์ เฉลิมรัมย์¹, สุทธิรา เซดลัค²

Chinnaphat Chaloeamram¹, Sutthira Sedlak²

Received: 2 August 2019 ; Revised: 16 October 2019 ; Accepted: 18 November 2019

บทคัดย่อ

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการรวบรวม ตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูล จากเอกสารใบลานของจังหวัดสกลนคร ที่ผ่านการปริวรรตกรรม จำนวน 33 ผูก ร่วมกับการใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง และแบบบันทึกข้อมูลการสนทนาในผู้ให้ข้อมูลหลัก ผลการศึกษาสามารถจำแนกกลุ่มโรคได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อ และกลุ่มไข่ออกผื่นรวม 22 โรค รวบรวมตำรับยาได้ทั้งสิ้น 415 ตำรับ โรคที่รวบรวมตำรับยาได้มากที่สุดคือ ผิวหนังอักเสบ (Dermatitis) จำนวน 63 ตำรับ รวบรวมเภสัชวัตถุได้ทั้งสิ้น 454 ชนิด แบ่งเป็น พืชวัตถุ 389 ชนิด (พืช 385 ชนิดและเห็ด 4 ชนิด) สัตว์วัตถุ 48 ชนิด และธาตุวัตถุ 17 ชนิด โดยรสขมเย็นเป็นรสชาติของพืชสมุนไพรที่มีการใช้มากที่สุด (31.44%) น้ำกระสายยาที่มีการใช้มากที่สุดคือ น้ำฝน วิธีการเตรียมยาที่นิยมใช้มากที่สุด คือ การฝนด้วยหิน (48.30%) และการกินเป็นวิธีการใช้ยาที่พบมากที่สุด (57.18%) ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรงของหมอพื้นบ้านหรือได้เรียนรู้สืบทอดมา โดยมีแนวทางเวชปฏิบัติในการรักษาโรคผิวหนังแต่ละประเภทด้วยการใช้ตำรับยาสมุนไพรตามการวินิจฉัยจากสาเหตุและลักษณะอาการของโรค

คำสำคัญ: เวชกรรมพื้นบ้าน โรคผิวหนัง พืชสมุนไพร เอกสารใบลาน

Abstract

This study is qualitative research performed by collecting, examining and analyzing data regarding the use of medicinal plant formulas to treat skin disorders. Data was collected from the Palm Leaf Manuscripts of Sakon Nakhon Province, which have been translated in 33 copies, together with the use of semi-structured interviews and focus group discussion form with key informants. The results revealed two groups of skin disorders (i) abnormalities of the skin and tissue group and (ii) exanthematous fever group. A total of 22 diseases, along with 415 formulas used to treat these illnesses were collected and classified. The most frequently mentioned uses were the treatment of dermatitis (63 formulas). The study found, 454 medical materials including animals (48 species), minerals (17 types) as well as 389 medicinal plants (385 plants and 4 mushrooms species). The medicinal plants mostly have bitter flavor (31.44%) and aqueous adjuvant are mostly rain water. Most of the medications were prepared by rubbing on stone (48.30%) and preparations are mostly administered orally (57.18%). The study indicated acquired knowledge of skin disorder treatments arising from the experience of the healer or passed down through generations. This knowledge has practice guidelines for the treatment of each type of skin disease with the use of medicinal plants followed the diagnosis of the causes and symptoms of the disease.

Keywords: Folk medicine, Skin disorders, Medicinal plants, Palm Leaf Manuscripts

¹ นิสิตปริญญาโท, หลักสูตรความหลากหลายทางชีวภาพ สถาบันวิจัยวลัยรุกเขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

² อาจารย์, หลักสูตรความหลากหลายทางชีวภาพ สถาบันวิจัยวลัยรุกเขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

¹ Master degree student, Biodiversity Program Walai-Rukhavej Botanical Research Institute, Mahasarakham University, Kantharawichai District, Maha Sarakham 44150, Thailand.

² Lecturer, Biodiversity Program Walai-Rukhavej Botanical Research Institute, Mahasarakham University, Kantharawichai District, Maha Sarakham 44150, Thailand.

* Corresponding author; Chinnaphat Chaloeamram, Walai-Rukhavej Botanical Research Institute, Mahasarakham University, Kantharawichai District, Maha Sarakham 44150, Thailand. chinnaphat.med@gmail.com

บทนำ

ภูมิปัญญาการดูแลสุขภาพของชุมชนในสังคมไทย เกิดขึ้นจากประสบการณ์ตรงของผู้คนในชุมชนที่ผ่านการเรียนรู้ ลองผิดลองถูก การคิดค้น พัฒนา และสั่งสมความรู้วิธีการบำบัดรักษาหรือป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ และถ่ายทอดสืบต่อกันมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันไปตามแต่สังคมวัฒนธรรมหรือในกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งวิธีการวินิจฉัยโรค การเรียกชื่อโรค และการรักษาโรค¹ โดยหมอพื้นบ้านเป็นบุคคลที่มีบทบาทในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในชุมชน

ระบบการแพทย์พื้นบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสาน เป็นกระบวนการรักษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างสภามิติศาสตร์และกระบวนการทางวัฒนธรรมผ่านหลายช่วงยุคสมัย องค์ความรู้ในการดูแลรักษาโรคต่างๆ จึงได้มีการพัฒนาขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีเอกลักษณ์และมีความแตกต่างจากระบบการแพทย์ของภูมิภาคอื่นๆ และระบบการแพทย์แผนไทย² การถ่ายทอดองค์ความรู้ของการรักษาโรคที่ผ่านการจดบันทึกนิยมบันทึกในใบลาน และส่วนมากเกิดขึ้นในชุมชนของพระสงฆ์ เนื่องจากการเรียนการสอนโดยใช้ตัวหนังสือมีปรากฏเฉพาะภายในวัด สำหรับตำรายาที่อยู่นอกวัดหรือที่เป็นตำรายาส่วนบุคคลบันทึกโดยมากเป็นบุคคลคนที่เคยบวชเรียนมาก่อนที่ได้มีโอกาสใช้ความรู้ทางด้านสมุนไพรหรือได้รับความรู้มาจากผู้อื่น³

เอกสารใบลานเป็นเอกสารโบราณประเภทหนึ่งที่บ้านที่กลายเป็นลักษณะอักษรด้วยวิธีการจารตัวหนังสือลงบนใบของต้นลาน มีชื่อท้องถิ่นว่า ลานบ้าน ลานวัด และลานหมิ่งเทิง มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Corypha umbraculifera* L. เป็นพืชในวงศ์ปาล์ม (Arecaceae)⁴ จึงเรียกโดยทั่วไปว่า เอกสารใบลานหรือหนังสือใบลาน แต่เนื่องจากคนในอดีตนิยมจารเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจึงนิยมเรียกเอกสารใบลานว่า คัมภีร์ใบลาน โดยเอกสารใบลานเป็นเอกสารโบราณที่พบมากและแพร่หลายที่สุดในภาคอีสาน ทั้งนี้ยังเป็นวัฒนธรรมทางภาษาที่คนอีสานสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อใช้ในสังคมที่มีการสืบทอดกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน นับเป็นหลักฐานชั้นต้นที่สำคัญต่อวงวิชาการที่บันทึกเหตุการณ์และเรื่องราวต่างๆ ทั้งคดีทางโลกและคดีทางธรรม เช่น หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ไทโรศาสตร์ วรรณกรรม พงศาวดาร กฎหมายโบราณ คาถาอาคม และตำรายา เป็นต้น⁵

โรคผิวหนังเป็นปัญหาด้านสุขภาพที่สำคัญและพบบ่อย เนื่องจากโรคผิวหนังสามารถมองเห็นและสัมผัสได้ซึ่งมีความสำคัญเกี่ยวกับบุรุษลักษณะและความวิตกกังวลที่ส่งผลต่อสุขภาพทางจิต โรคผิวหนังมีหลายประเภท โดยมีสาเหตุและปัจจัยที่ต่างกัน เป็นกลุ่มโรคทั้งติดต่อและไม่ติดต่อ บางชนิดเป็นโรคที่รุนแรง และบางชนิดสามารถรักษาให้หายขาดได้⁶

นอกจากนี้ยังเป็นโรคที่พบได้บ่อยสามารถเกิดในผู้คนทุกเพศทุกวัย ทั่วโลกมี ผู้ที่ได้รับผลกระทบจากโรคผิวหนังประมาณ 900 ล้านคน หรือประมาณร้อยละ 30-70 ในประชากรทั่วไป⁷ ในประเทศไทยมีผู้ป่วยเป็นโรคผิวหนังมากถึงปีละ 6 ล้านคน⁸ โรคผิวหนังหลายชนิดเป็นโรคเรื้อรังที่ต้องรักษาเป็นเวลานาน การใช้ยาทั่วไปต่อเนื่องเป็นเวลานาน มีความเสี่ยงที่จะสะสมความเป็นพิษ และเกิดผลข้างเคียงต่อร่างกายได้ การใช้ตำรับยาสมุนไพรเป็นทางเลือกหนึ่งเนื่องจากมีต้นทุนที่ต่ำ มีความเป็นพิษและผลข้างเคียงน้อยกว่าสารเคมี⁹

อย่างไรก็ตามการศึกษาการใช้พืชสมุนไพรรักษาโรคผิวหนังในประเทศไทยที่ผ่านมาและการให้ความสนใจเกี่ยวกับตำรายาที่ปรากฏอยู่ในเอกสารโบราณมีน้อยมาก อีกทั้งหมอพื้นบ้านที่มีความรู้และประสบการณ์ในการรักษาโรคผิวหนังในปัจจุบันมีจำนวนน้อยและการรักษาโรคผิวหนังโดยใช้สมุนไพรยังไม่ครอบคลุมเท่าที่ควร ทั้งนี้ตำรายาในเอกสารโบราณของจังหวัดสกลนครได้ผ่านการปริวรรตกรรมหรือแปลเป็นภาษาปัจจุบันโดยงานแพทย์แผนไทย กลุ่มงานคุ้มครองผู้บริโภค สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร ร่วมกับคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร และหมอพื้นบ้านในเขตจังหวัดสกลนคร จำนวน 3 เล่ม ซึ่งมีเนื้อหาที่สมบูรณ์และประกอบด้วยตำรับยารักษาโรคผิวหนังเป็นส่วนใหญ่

ดังนั้น การศึกษาค้นคว้าวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและรวบรวมองค์ความรู้ของหลักเวชกรรมโรคผิวหนัง โดยการศึกษาหลักการตรวจวินิจฉัย และหลักการรักษาโรคผิวหนังด้วยการใช้ตำรับยาสมุนไพรที่ปรากฏในเอกสารใบลานอีสานของจังหวัดสกลนคร เพื่อชี้ให้เห็นถึงกระบวนการรักษาโรคผิวหนังด้วยพืชสมุนไพรตามหลักการแพทย์พื้นบ้านสำหรับเป็นแนวทางในการรักษาผู้ป่วยตามกระบวนการแพทย์แผนไทย สนับสนุนในการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ และต่อยอดภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านในเชิงพาณิชย์หรือสร้างนวัตกรรมจากฐานภูมิปัญญาพื้นบ้าน ให้ภูมิปัญญาที่มีการใช้ประโยชน์และอนุรักษ์อย่างยั่งยืนต่อไป

วิธีการดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) โดยมีขั้นตอนดังนี้

ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

เอกสารใบลาน จำนวน 33 ผูก (ฉบับ) เป็นตำรายาที่มีเนื้อหาสมบูรณ์และประกอบด้วยตำรับยารักษาโรคผิวหนังเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งได้รับการปริวรรตกรรมหรือแปลเป็นภาษาปัจจุบันจากหมอพื้นบ้านที่มีประสบการณ์และผู้เชี่ยวชาญแล้ว ประกอบด้วยข้อมูลดังนี้

ตำรายาในเอกสารโบราณจังหวัดสกลนครเล่มที่
1 จำนวน 11 ผูก¹⁰

ตำรายาในเอกสารโบราณจังหวัดสกลนครเล่มที่
2 จำนวน 12 ผูก¹¹

ตำรายาในเอกสารโบราณจังหวัดสกลนครเล่มที่
3 จำนวน 10 ผูก¹²

เกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูล

หลักเกณฑ์ในการคัดเลือกข้อมูลตำรายาที่ใช้ในการ
รักษาโรคผิวหนังในเอกสารโบราณ โดยหลักพิจารณาดังนี้

ชื่อตำรายา ชื่อโรค และหรือลักษณะอาการของ
โรคที่ปรากฏในตำรายา

ชื่อและส่วนที่ใช้ของเภสัชวัตถุในการประกอบ
ตำรายา

วิธีการเตรียมยา และวิธีการใช้ยา

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสัมภาษณ์
แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview form) และแบบ
บันทึกข้อมูลการสนทนา (Focus group discussion form) จาก
ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ หมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดสกลนคร

การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

ตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์
เนื้อหา (Content analysis) เพื่อสรุปองค์ความรู้หลักการตรวจ
วินิจฉัย และหลักการรักษาโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสาร
โบราณสำหรับเป็นแนวทางในการรักษาผู้ป่วยโรคผิวหนังตาม
กระบวนการแพทย์แผนไทย และการศึกษาในเชิงวิทยาศาสตร์
มีวิธีดำเนินงานดังนี้

ข้อมูลโรคผิวหนัง

ตรวจสอบชื่อโรค และลักษณะอาการของโรค
ที่รวบรวมจากเอกสารโบราณ โดยอ้างอิงตามหนังสือของ
ดารณี อ่อนชมจันทร์ (2549)² อุษา กลิ่นหอม (2552)¹³ ปรีชา
พิณทอง (ม.ป.ป.)¹⁴ และหมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดสกลนคร

เทียบเคียงชื่อโรคและลักษณะอาการของโรคผิวหนัง
ในทางแพทย์แผนไทยและทางแผนปัจจุบัน โดยอ้างอิงตาม
หนังสือศัพท์แพทย์ไทย¹⁵ และได้รับการยืนยันความถูกต้อง
จากผู้เชี่ยวชาญด้านทฤษฎีการแพทย์แผนไทย คือ ปิยาภรณ์
แสนศิลา สาขาวิชาแพทย์แผนไทยประยุกต์ คณะแพทยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และ รสมน เพ็งสิงห์ แพทย์แผนไทย
ประยุกต์ โรงพยาบาลสังคม จังหวัดหนองคาย

ข้อมูลพืชสมุนไพร

ตรวจสอบชื่อท้องถิ่นของพืช ที่รวบรวมจากเอกสาร
โบราณ โดยอ้างอิงตามหนังสือของ ดารณี อ่อนชมจันทร์

(2549)² อุษา กลิ่นหอม (2552)¹³ ปรีชา พิณทอง (ม.ป.ป.)¹⁴
และหมอพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดสกลนคร

ตรวจสอบชื่อเครื่องยาสมุนไพร สรรพคุณ และรส
ยา โดยอ้างอิงตามหนังสือของ ชยันต์ พิเชียรสุนทร และคณะ
(2560)¹⁶ วุฒิ วุฒิธรรมเวช (2558)¹⁷ วิทย์ เทียงบูรณธรรม
(2548)¹⁸ และฐานข้อมูลสมุนไพร

ตรวจสอบชื่อพื้นเมืองของพืช โดยอ้างอิงตามหนังสือ
ของราชนันท์ ภูมา และสมราน สุดดี (2557)⁴ และวิทยา
ปองอมรกุล และสันติ วัฒนฐานะ (2553)¹⁹

ตรวจสอบชื่อวิทยาศาสตร์ของพืช (Plant
Identification) โดยใช้หนังสือพรรณพฤกษชาติแห่งประเทศไทย
(Flora of Thailand) และหนังสือพรรณพฤกษชาติของประเทศไทย
ใกล้เคียง เช่น Flora Malesiana, Flora of China และ Flora
of British India เป็นต้น

เก็บตัวอย่างพืชสมุนไพรที่สำคัญ สมุนไพรที่หมอ
พื้นบ้านเก็บเองจากป่าตามธรรมชาติ หรือที่ปลูกตาม
บริเวณบ้าน โดยขอความร่วมมือจากหมอพื้นบ้านออกร่วม
เก็บสมุนไพร และใช้วิธีการเก็บตัวอย่างตามหลักพฤกษศาสตร์
ของ Bridson and Forman (1992)²⁰ สมุนไพรที่รวบรวม
ได้นำมาทำเป็นตัวอย่างอ้างอิง (Voucher Specimens) จัดเก็บ
ไว้ที่สถาบันวิจัยวลัยรุกชเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ส่วน
สมุนไพรที่ไม่สามารถเก็บตัวอย่างได้ เช่น พืชหายาก พืชที่
นำเข้าจากต่างประเทศ หรือต่างท้องถิ่น ชิ้นส่วนของสัตว์วัตถุ
และธาตุวัตถุ ใช้วิธีการถ่ายภาพตัวอย่างจากหมอพื้นบ้าน

ผลการวิจัยและวิจารณ์ผล

หลักการวินิจฉัยโรคผิวหนัง

1. สาเหตุของการเกิดโรค

จากการศึกษาพบว่าโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสาร
โบราณเป็นโรคที่เกิดจากความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อ
โดยมีสาเหตุของการเกิดโรคที่ต่างกัน สามารถแบ่งออกเป็น
สาเหตุจากภายในร่างกาย ได้แก่ กรรมพันธุ์ การเรื้อรังจาก
รอยโรคอื่น ความเครียด พฤติกรรมการบริโภคอาหาร และ
พฤติกรรมการใช้ชีวิต สาเหตุจากภายนอกร่างกาย ได้แก่
เชื้อโรคที่เข้าสู่ร่างกาย การติดต่อจากผู้อื่น และสารพิษหรือ
สารเคมี เป็นสาเหตุให้ผิวหนังเป็นผื่นแดง เป็นจุดหรือวง เป็น
ผื่น เป็นตุ่มนูน เป็นตุ่มพอง เป็นแผล และเป็นหนอง ในขณะที่
ที่หลักแนวคิดแพทย์แผนไทยระบุว่า มูลเหตุการเกิดโรคต่างๆ
ทั้งภายในและภายนอกร่างกาย เป็นเหตุให้ธาตุทั้งสี่ คือ ปรถวิ
(ดิน) อาโป (น้ำ) วาโย (ลม) และเตโชธาตุ (ไฟ) ในร่างกายเกิด
ความแปรปรวนหรือเสียสมดุล โดยธาตุหลักที่กระทบ คือ ธาตุ
ดิน เป็นสมุฏฐานที่โรคแสดงออกทางตะโจ (ผิวหนัง) และมังสัง
(กล้ามเนื้อ) ให้แห้ง หยาดด้าน สาก แสบคัน หนักแตกมีเลือด
ออก เป็นแผล และฝีหนอง เป็นต้น^{21, 22}

2. การตรวจวินิจฉัยโรค

การวินิจฉัยแยกโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสารโบราณ มีหลักสำคัญประกอบด้วย สาเหตุและอาการ ลักษณะรูปร่าง การเรียงตัวของโรค และการกระจายตัวหรือตำแหน่งของโรคผิวหนังแต่ละประเภทที่อธิบายถึงกลไกการเกิดโรค ประกอบตำรับยาที่ใช้รักษาตามองค์ความรู้ของผู้บันทึกที่ได้รับจากประสบการณ์ตรงหรือเรียนรู้อื่น โดยการเรียกชื่อโรคเป็นการใช้ชื่อตามลักษณะอาการหรือโรคที่หมอสวมตี่ซึ่งมีภาษาที่เป็นเอกลักษณ์ สามารถแยกได้ 22 โรค และแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

1) กลุ่มความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อ (Abnormalities of the skin and tissue group) ได้แก่

ฝี่ (Fee) ตุ่มมีหัว บวม แดง มีหนอง และปวดแสบ

ฝี่หัวคว่ำ (Fee hua kwum) ตุ่มที่มีหัวอยู่ลึก บวม แดง และปวดแสบ

ฝี่สำบาย (Fee sam bai) ตุ่มเป็นก้อนไม่มีหัว และไม่มีอาการปวดแสบ

ฝี่ปะอาก (Fee pa ak) ตุ่มเกิดที่บริเวณหลังและต้นคอมีหลายหัวติดกัน บวม แดง มีหนอง และปวดแสบ

สิ่วหัวข้าง (Siw hua chang) ตุ่มบวมแดง มีหนอง และแข็ง

กาก (Kak) เกิดเป็นวงมีเม็ดตรงกลาง ขอบเป็นขุย และมีอาการคันมาก

เกื่อน (Kuen) เกิดเป็นดวงขาว และมีอาการคัน บาดเอื้อ (Bad hue) แผลลามจากโรคอื่น หรือแผลจากของทิ่มแทง เปื่อยเน่า และหายช้า

เอื่อน (Huen) ผื่นขึ้นเป็นวง หรือผุดเป็นแผ่นตุ่มผิวหนังหนา เปื่อยเน่า และเหม็น

เอื่อนกวาง (Huen kwang) ผื่นผุดขึ้นเป็นดวงเป็นวง สีขาวนูน คันมาก และลามไปทั้งร่างกาย

ชีไม้ (Khi mo) ตุ่มนูนแล้วเป็นแผลเปื่อยเน่า แดงออกเป็นหนอง และเหม็น

หิด (Hid) ผื่นเป็นตุ่มสีแดงใส คันมาก และยั้งเกายิ่งคัน

ออกตุ่มออกคาย (Òk tum òk kai) ผื่นขึ้นตามร่างกาย เป็นตุ่ม และแสบคัน

2) กลุ่มไข่ออกผื่น (Exanthematous fever group) ได้แก่

ออกแงน (Òk ngain) มีไข้ คลื่นไส้ อาเจียน ปวดศีรษะมาก คอแข็ง ศีรษะหงาย หลังแอ่น มีผื่นจุดสีแดงเกิดตาม

หน้าอก ท้อง แขน และขา

ออกหัด (Òk had) มีไข้ ปวดศีรษะ และมีตุ่มกลมแดงยอแดงขึ้นแล้วยุบไป

ออกเหือด (Òk hued) มีไข้ ปวดศีรษะ ผื่นแดง และมีตุ่มกลมแดงเล็กไม่มียอแดงแล้วยุบไป

ออกไฟลามโกน (Òk fai lam kon) มีไข้ ปวดศีรษะ มีอาการซึม มีผื่นแดงขึ้นเป็นแผ่นตามร่างกาย และแสบร้อน

ออกปานดำปานแดง (Òk pan dam pan daeng) มีไข้ตัวร้อนมาก ปวดศีรษะ มีอาการซึม มือเย็นเท้าเย็น ลิ้นกระด้างคางแข็ง และผื่นขึ้นเท่าผลสะบ้ามอญสีแดงหรือดำ

ออกดำแดง (Òk dam daeng) มีไข้ตัวร้อนมาก ปวดศีรษะ มือเย็นเท้าเย็น และผื่นขึ้นเป็นแผ่นสีแดงหรือดำ

ออกสุกใส (Òk suk sai) มีไข้ ปวดศีรษะ ปวดเมื่อยตามร่างกาย มีผื่นขึ้นแล้วเป็นตุ่มน้ำใส ขึ้นตามลำตัวแล้วลามไปแขน ขา และใบหน้า

ออกหมากสุก (Òk mak suk) มีอาการปวดศีรษะ ตัวร้อน ปวดเมื่อยบั้นเอว แขนขา แล้วมีผื่นแดงขึ้นกลายเป็นตุ่มใส ต่อมากลายเป็นหนองแล้วตกสะเก็ด

วัด (Wad) มีไข้ ปวดศีรษะ มีตุ่มคล้ายเม็ดทราย พองเป็นเงา และเรียงเป็นแถวคล้ายงู

จากการศึกษาโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสารโบราณจำนวน 22 โรค สามารถเทียบเคียงโรคกับแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนปัจจุบัน ตามชื่อและลักษณะอาการ (Table 1) โดยกลุ่มโรคความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อ ได้แก่ กาก เกื่อน เอื้อน เอื้อนกวาง ชีไม้ หิด และออกตุ่มออกคาย สามารถเทียบเคียงและพบในคัมภีร์วิสุทธิภูมโรค²¹ ฝี่ และบาดเอื้อน สามารถเทียบเคียงและพบในคัมภีร์ไพจิตรมทาวงศ²¹ สำหรับกลุ่มโรคไข่ออกผื่นทุกโรคเป็นโรคที่สามารถเทียบเคียงและพบได้ในคัมภีร์ตักศิลา²² ในขณะที่ ฝี่สำบาย ฝี่ปะอาก และสิ่วหัวข้าง พบเพียงชื่อโรคในหนังสือศัพท์แพทย์ไทย แต่ไม่พบในคัมภีร์โรคของแพทย์แผนไทย แสดงให้เห็นว่าการรักษาโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสารโบราณเกิดจากองค์ความรู้ของหมอหรือผู้ที่มีประสบการณ์ในการรักษาผู้ป่วย โดยการตรวจวินิจฉัยแยกโรค ผู้รักษาต้องมีความเข้าใจในเรื่องโรครวมทั้งลักษณะอาการของโรค เพื่อเป็นแนวทางในการรักษาและบรรเทาความทุกข์ทรมานจากโรคภัยไข้เจ็บให้แก่ผู้ใช้ได้ตามควรแก่อัตภาพวิสัย

หลักการรักษาโรคผิวหนัง

1. แนวทางเวชปฏิบัติในการรักษาโรคผิวหนัง

จากการศึกษาสามารถสังเคราะห์แนวทาง เวชปฏิบัติในการรักษาโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสารโบราณ เพื่อเป็น

แนวทางในการวางแผนการรักษาด้วยการใช้ตำรับยาสมุนไพร ซึ่งพบว่าการรักษาโรคผิวหนัง มีการใช้ตำรับยาสมุนไพรที่จำเพาะต่อโรคตามสาเหตุ และลักษณะอาการของโรค โดย

กลุ่มโรคความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อมีการวิธีการรักษา ประกอบด้วยยา

Table 1 Comparison of skin disorders recorded in Palm Leaf Manuscripts

Diseases name recorded in Palm Leaf Manuscripts	Comparable to traditional Thai medicine ¹⁵	Comparable to modern medicine ¹⁵	Acronym
Abnormalities of the skin and tissue group			
Fee	Fee	Abscess	Ab
Fee hua kwum	Fee hua kwum	Abscess without apex	Aw
Fee sam bai	Fee pluad	Cysts	Cy
Fee pa ak	Fee fak bua	Carbuncle	Cb
Siw hua chang	Siw	Cystic acne	Ca
Kak	Klak pan ra nai	Ringworm	Ri
Kuen	Klue	Pityriasis versicolor	Pv
Bad hue	Phlae	Wound	Wo
Huen	Ruen	Leprosy	Le
Huen kwang	Ruen mun nok	Psoriasis	Ps
Khi mo	Kod cha rad	Yaws	Ya
Hid	Ruen hid	Scabies	Sc
Òk tum òk kai	Phuen kan	Dermatitis	De
Exanthematous fever group			
Òk ngain	Khai gala nok nang an	Meningococcal meningitis	Mm
Òk had	Khai had	Measles	Me
Òk hued	Khai hued	Rubella	Ru
Òk fai lam kon	Khai fai lam thung	Erysipelas	Er
Òk pan dum pan daeng	Khai pan dam pan daeng	Hemorrhagic fever	Hf
Òk dam daeng	Khai idam idaeng	Scarlet fever	Sf
Òk suk sai	Khai suk sai	Chickenpox	Ch
Òk mak suk	Khai thora phit	Smallpox	Sx
Wad	Khai ngu sa wad	Herpes zoster	HZ

สำหรับใช้ภายใน ได้แก่ ยากิน และยาสำหรับใช้ภายนอก ได้แก่ ยาทา ยาชำระล้าง ยาพอก และยารม สอดคล้องกับคัมภีร์วิถีทิฎฐุโรคและคัมภีร์ไพจิตรมหลวงศ ของแพทย์แผนไทยที่มีวิธีการรักษาด้วยการใช้ยากินและ ยาสำหรับใช้ภายนอก²¹ สำหรับกลุ่มโรคไข่ออกผื่นมีวิธีการ รักษาประกอบด้วยยาสำหรับใช้ภายใน ได้แก่ ยากิน และ ยา สำหรับใช้ภายนอก ได้แก่ ยาทา ยาอาบ ยาพ่น ยาพอก และ ยารม ซึ่งเป็นแนวทางการรักษาความผิดปกติของผิวหนังที่ เกิดแทรกซ้อนจากไข้ติดเชื้อ สอดคล้องกับคัมภีร์ตักศิลาของ แพทย์แผนไทยที่มีวิธีการรักษาความผิดปกติของผิวหนังจาก ไข่ออกผื่นด้วยการใช้ยากิน ยาประสะผิวภายนอก และยาพ่น ภายนอก²² ทั้งนี้โรคที่ใช้ตำรับยาไม่ได้ผลหรืออาการของโรค ไม่ดีขึ้นมีแผนการรักษาโดยการเปลี่ยนวิธีการรักษาและตำรับ ยาที่จำเพาะต่อโรคมมากขึ้น (Figure 1) ซึ่งเป็นองค์ความรู้ของ

หมอในชุมชนของภาคอีสานในอดีตที่มีแนวทางการปฏิบัติต่อ การรักษาผู้ป่วยที่ต้องอาศัยประสบการณ์และความแม่นยำใน การใช้ตำรับยาสมุนไพร

2. การตั้งตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคผิวหนัง

การตั้งตำรับยาที่ใช้ในการรักษาโรคผิวหนัง เป็นวิธี การปรุงยาทั้งการใช้ยาสมุนไพรเพียงชนิดเดียวหรือหลายชนิด รวมกันอยู่ในตำรับที่มีสรรพคุณหรือมีผลต่อการรักษาคล้าย กันที่จำเพาะต่อโรคตามองค์ความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ ตรงของหมอหรือได้เรียนรู้สืบทอดมา ซึ่งมีความแตกต่างจาก การตั้งตำรับยาตามหลัก เกสัชกรรมของแพทย์แผนไทยที่ มุ่งเน้นเรื่องโครงสร้างของตำรับยา รสยาของสมุนไพร และ รสยาประจักษ์ ให้ครอบคลุมถึงสมุฏฐานของโรค และแก้ไข ป้องกันโรค

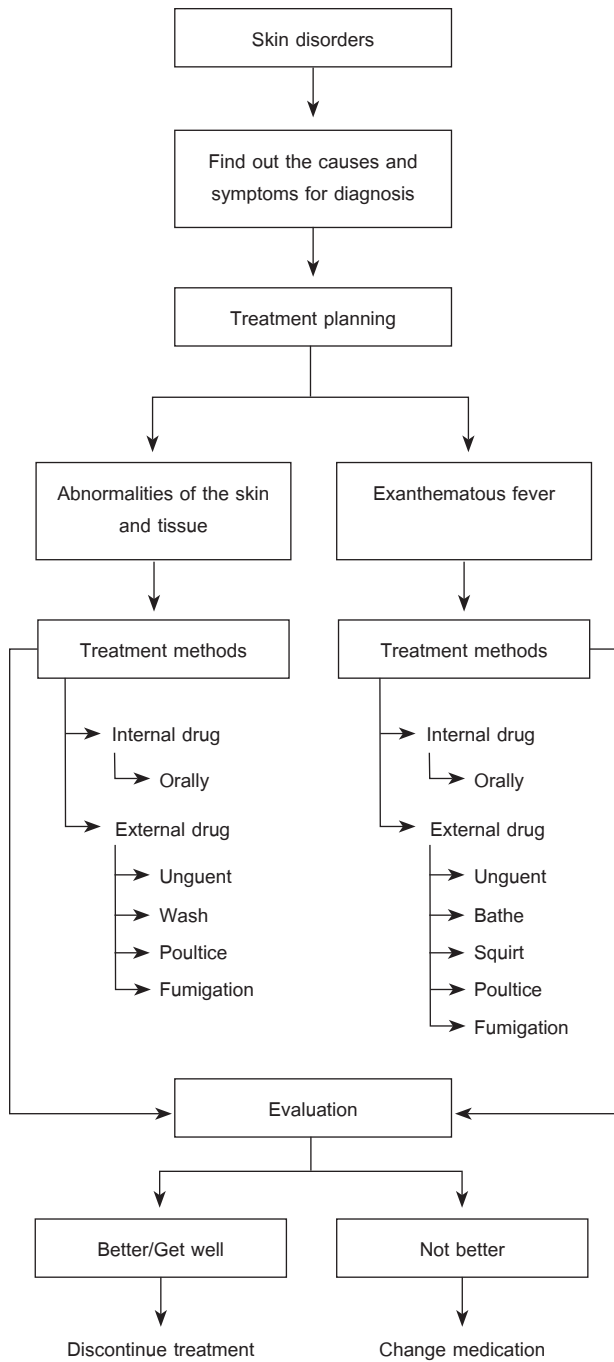

Figure 1 Practice guidelines for treatment of skin disorders recorded in Palm Leaf Manuscripts.

แทรกโรคตามไว้พร้อมกัน^{17,23} จากการศึกษารวบรวมตำรับยาได้ทั้งสิ้น 415 ตำรับ ประกอบด้วยยาสำหรับใช้ภายใน 232 ตำรับ และยาสำหรับใช้ภายนอก 178 ตำรับ โรคที่รวบรวมตำรับยาได้มากที่สุดคือ ออกตุ่มออกผื่น หรือ ผื่นหนังอักเสบ (Dermatitis) จำนวน 61 ตำรับ รองลงมาคือ ฝีหัวคว่ำ (Abscess without apex) 56 ตำรับ ไข้ไอ้ดำสีแดง (Scarlet fever) 41 ตำรับ อีสุกอีใส (Chickenpox) 40 ตำรับ ฝีฝักบัว (Carbuncle) 31 ตำรับ ฝี (Abscess) 25 ตำรับ (Meningococcal disease) 23 ตำรับ แผล (Wound) 22 ตำรับ ไข้กาฬหลังแอ่น เหือด (Rubella) 21 ตำรับ ไฟลามทุ่ง (Erysipelas) 13 ตำรับ ไข้ปานดำปานแดง (Hemorrhagic fever) 13 ตำรับ ไข้ทรพิษ (Smallpox) 13 ตำรับ เรื้อน (Leprosy) 11 ตำรับ งูสวัด (Herpes zoster) 9 ตำรับ หัด (Measles) 8 ตำรับ กลาก (Ringworm) 8 ตำรับ เกื้อน (Pityriasis versicolor) 8 ตำรับ ฝีปลูด (Cysts) 4 ตำรับ สิวหัวช้าง (Cystic acne) 3 ตำรับ คุดทะราด (Yaws) 3 ตำรับ หิด (Scabies) 3 ตำรับ และสะเก็ดเงิน (Psoriasis) 1 ตำรับ ในขณะที่เดียวกันข้อมูลทางสถิติของสถาบันโรคผิวหนังในปี พ.ศ. 2561 ที่รายงานไว้ว่า โรคผื่นผิวหนังอักเสบ เป็นโรคผิวหนังที่มีความชุกมากเป็นอันดับที่ 2²⁴ แสดงให้เห็นว่าโรคผื่นผิวหนังอักเสบเป็นปัญหาด้านสุขภาพที่มีความสำคัญตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน นอกจากนี้สามารถคัดเลือกตำรับยาที่สำคัญได้ 52 ตำรับ (Table 2) โดยส่วนมากเป็นตำรับยาสำหรับใช้ภายนอกที่ไม่มีการใช้แร่ธาตุ และสัตว์วัตถุประกอบตำรับยา และมีจำนวนพืชสมุนไพรที่เหมาะสมต่อการนำไปประยุกต์ใช้รักษาผู้ป่วยและศึกษาฤทธิ์ทางชีวภาพ และจากการตรวจสอบชื่อเครื่องยาที่ปรากฏในเอกสารโบราณพบว่าหอมพื้นบ้านในพื้นที่จังหวัดสกลนครมีการใช้เครื่องยาบางชนิดที่ได้จากพืชมากกว่าหนึ่งชนิด (Species) โดยมีชื่อเรียกในท้องถิ่นอย่างเดียวกัน ได้แก่ อ้อยดำในตำรับ Ya-1 ลำดับพืชที่ K4 ได้จากชนิด *Saccharum sinense* Roxb. แต่เนื่องจากในปัจจุบันเป็นพืชที่หาได้ยากจึงอาจใช้อ้อย (*Saccharum sinense* Roxb.) สายพันธุ์ที่เปลือกลำต้นมีลักษณะสีดำแทนอ้อยดำ

Table 2 Important medicinal plants formulas recorded in the Palm Leaf Manuscripts.

Category No.	Plants species / Family / Collector No.	Local name	Parts Used/ Habit	Code No.	Preparation and application
Ab-1	<i>Panicum repens</i> L. /Poaceae /CS125	Ya wai	R/G	A1	Use the equal A1-A3 are rubbed on stone, dissolves with water and taken orally.
	<i>Amphineurion marginatum</i> D.J.Middleton / Apocynaceae /CS148	Deu din	R/C	A2	
Ab-2	<i>Aporosa villosa</i> (Lindl.) Baill. /Phyllanthaceae	Meud lot	R/ST	A3	Use the equal A4 and A5 are rubbed on stone, dissolves with water and taken orally.
	<i>Antidesma bunius</i> (L.) Spreng. /Phyllanthaceae	Mao dong	R/ST	A4	
	<i>Ficus hispida</i> L.f. /Moraceae /CS133	Deu pong	R/ST	A5	
Ab-3	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe. /Zingiberaceae	Khing	Rh/H	A6	Use the equal A6-A8 are simmered and topically applied.
	<i>Citrus aurantiifolia</i> (Christm.) Swingle / Rutaceae /CS009	Manaw	Fj/ST	A7	
	<i>Sesamum indicum</i> L. /Pedaliaceae /CS082	Nga	So/H	A8	
Aw-1	<i>Capparis siamensis</i> Kurz /Capparaceae	Sasu keu	R/S	B1	Use B1 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
Aw-2	<i>Cissampelos pareira</i> L. /Menispermaceae	Moh nio	R/C	B2	Use the equal B2 and B3 are rubbed on stone, dissolves with water and taken orally.
	<i>Capparis micracantha</i> DC. /Capparaceae / CS001 <i>Caesalpinia digyna</i> Rottler /Fabaceae	Sasu ton	R/ST	B3	
Aw-3	<i>Harrisonia perforata</i> (Blanco) Merr. /Rutaceae /CS145	Kajai	R/C	B4	Use the equal B4-B6 are boiled and taken orally.
		Kontha	R/ScS	B5	
Aw-4	<i>Alpinia galanga</i> (L.) Willd. /Zingiberaceae / CS002 <i>Strychnos nux-blanda</i> A.W. Hill /Loganiaceae <i>Momordica cochinchinensis</i> (Lour.) Spreng. / Cucurbitaceae /CS106 <i>Mimosa pudica</i> L. /Fabaceae /CS162	Kha	Rh/H	B6	Use the equal B7-B9 are immersed in water and taken bathe.
		Tumka	B/ST	B7	
		Mak khao	R/HC	B8	
		Ya yue	R/US	B9	
Cy-1	<i>Eurycoma longifolia</i> Jack /Simaroubaceae / CS043	Yik bo thong	R/S	C1	Use C1 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
Cb-1	<i>Clausena excavata</i> Burm.f. /Rutaceae /CS039 <i>Clausena harmandiana</i> (Pierre) Guillaumin / Rutaceae /CS036 <i>Amphineurion marginatum</i> D.J.Middleton / Apocynaceae /CS148 <i>Gardenia sootepensis</i> Hutch. /Rubiaceae	Chamat	R/S	D1	Use the equal D1-D4 are rubbed on stone, dissolves with water and topically applied.
		Songfah	R/S	D2	
		Deu din	R/C	D3	
		Khai nao	R/T	D4	
Cb-2	<i>Caesalpinia mimosoides</i> Lam. /Fabaceae <i>Clerodendrum paniculatum</i> L. /Lamiaceae / CS042	Phak kaya	R/C	D5	Use the equal D5 and D6 are rubbed on stone, dissolves with water and topically applied.
		Phidaeng	R/S	D6	
Cb-3	<i>Celastrus paniculatus</i> Willd. /Celastraceae / CS136 <i>Microcos tomentosa</i> Sm. /Malvaceae /CS147 <i>Ziziphus jujuba</i> Mill. /Rhamnaceae /CS013 <i>Piper betle</i> L. /Piperaceae /CS094 <i>Glochidion coccineum</i> (Buch.-Ham.) Müll.Arg. / Phyllanthaceae	Mak tak	R/C	D7	Use the equal D7-D11 are rubbed on stone, dissolves with water and topically applied.
		Mak khom	R/T	D8	
		Mak than	R/ST	D9	
		Phlu	R/WC	D10	
		Tana	R/S	D11	
Ca-1	<i>Clerodendrum paniculatum</i> L. /Rubiaceae / CS042	Phidaeng	R/S	E1	Use E1 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.

Table 2 Important medicinal plants formulas recorded in the Palm Leaf Manuscripts. (Cont.)

Category No.	Plants species / Family / Collector No.	Local name	Parts Used/ Habit	Code No.	Preparation and application
Ca-2	<i>Phyllanthus reticulatus</i> Poir. /Phyllanthaceae	kang pla	R/ST	E2	Use the equal E2 and E3 are rubbed on stone, dissolves with water and topically applied.
	<i>Curcuma longa</i> L. /Zingiberaceae /CS021	Khaomin	R/H	E3	
Ri-1	<i>Cheilocostus speciosus</i> (J.Koenig) C.D.Specht /Costaceae /CS023	Ueang	R/H	F1	Use the equal F1-F3 are grinded, mix with F4 and topically applied.
	<i>Senna tora</i> (L.) Roxb. / Fabaceae /CS018	Lub luen	L/US	F2	
	<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe / Zingiberaceae /CS027	Khaomin kuen	Rh/H	F3	
	<i>Citrus aurantiifolia</i> (Christm.) Swingle / Rutaceae /CS009	Manaw	Fj/ST	F4	
Ri-2	<i>Cassia fistula</i> L. / Fabaceae /CS044	Lomlang	Sm/T	F5	Use F5 is rub on stone, mix with F6 and topically applied.
	<i>Hydnocarpus castanea</i> Hook.f. & Thomson / Achariaceae	Krabao	So/T	F6	
Pv-1	<i>Aphanamixis polystachya</i> (Wall.) R.Parker / Meliaceae	Taseu	L/T	G1	Use the equal G1 and G2 are grinded, mix with water and topically applied.
	<i>Plumbago indica</i> L. /Plumbaginaceae /CS031	Pippi daeng	L/US	G2	
Wo-1	<i>Cassia fistula</i> L. / Fabaceae /CS044	Lom lang	B/T	H1	Use the equal H1 and H2 are boiled and taken wash.
Wo-2	<i>Memecylon edule</i> Roxb. /Melastomataceae / CS135	Meud ae	L/ST	H2	Use H3 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
	<i>Dillenia aurea</i> Sm. /Dilleniaceae	San	B/T	H3	
Wo-3	<i>Ficus hispida</i> L.f. /Moraceae /CS133	Deu pong	L/ST	H4	Use the equal H4 and H5 are simmered and topically applied.
Wo-4	<i>Sesamum indicum</i> L. /Pedaliaceae /CS082	Nga	So/H	H5	Use H6 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
	<i>Lagerstroemia speciosa</i> (L.) Pers. /Lythraceae	Kalao	B/T	H6	
Le-1	<i>Plumbago indica</i> L. /Plumbaginaceae /CS031	Pippi daeng	L/US	I1	Use I1 is crush, mix with I2 and topically applied.
	<i>Citrus aurantiifolia</i> (Christm.) Swingle / Rutaceae /CS009	Manaw	Fj/ST	I2	
Le-2	<i>Artocarpus lacucha</i> Buch.-Ham. /Moraceae / CS117	Ma hat	L/T	I3	Use the equal I3-I6 are simmered and topically applied
	<i>Diospyros mollis</i> Griff. /Ebenaceae /CS064	Mak kia	L/T	I4	
	<i>Senna siamea</i> (Lamarck) H.S.Irwin & Barneby /Fabaceae /CS163	Khi lek	L/T	I5	
	<i>Sesamum indicum</i> L. /Pedaliaceae /CS082	Nga	So/H	I6	
Ps-1	<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC. /Fabaceae / CS087	Sompoi	Pd/ScS	J1	Use the equal J1-J3 are simmered and topically applied.
	<i>Gossypium herbaceum</i> L. /Malvaceae /CS088	Fai	F/S	J2	
	<i>Sesamum indicum</i> L. /Pedaliaceae /CS082	Nga	So/H	J3	
Ya-1	<i>Bombax ceiba</i> L. /Malvaceae /CS081	Ngew	W/T	K1	Use the equal K1-K4 are boiled, taken orally and bathe.
	<i>Millingtonia hortensis</i> L.f. /Bignoniaceae / CS069	Kang khong	W/T	K2	
	<i>Erythrina subumbrans</i> (Hassk.) Merr. / Malvaceae	Thong lang	W/T	K3	
	<i>Saccharum sinense</i> Roxb. /Poaceae /CS012	Oi dam	Sm/G	K4	
Sc-1	<i>Cocos nucifera</i> L. /Arecaceae /CS164	Ma phraw	Pc/P	L1	Use the equal L1 and L2 are crushed, simmered and topically applied.
	<i>Tamarindus indica</i> L. /Fabaceae /CS165	Ma kham	B/T	L2	

Table 2 Important medicinal plants formulas recorded in the Palm Leaf Manuscripts. (Cont.)

Category No.	Plants species / Family / Collector No.	Local name	Parts Used/ Habit	Code No.	Preparation and application
Sc-2	<i>Azadirachta indica</i> A.Juss. /Meliaceae /CS033	Sa dao	Sm/T	L3	Use the equal L3 and sugar are pounded and topically applied.
De-1	<i>Xanthophyllum lanceatum</i> J.J.Sm. / Polygalaceae	Sang	B/ST	M1	Use the equal M1-M6 are immersed in water and taken bathe.
	<i>Catunaregam tomentosa</i> Tirveng. / Rubiaceae /CS144	Nam thaeng	B/ST	M2	
	<i>Spondias pinnata</i> (L. f.) Kurz / Anacardiaceae /CS166	Ma kok	B/T	M3	
	<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC. /Fabaceae /CS087	Sompoi	Pd/ScS	M4	
	<i>Streblus asper</i> Lour. /Moraceae /CS022	Sompoh	L/T	M5	
	<i>Carallia brachiata</i> (Lour.) Merr. / Rhizophoraceae	Bong nung	B/T	M6	
De-2	<i>Thunbergia laurifolia</i> Lindl. /Acanthaceae /CS068	Rang chuet	R/C	M7	Use M7 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
De-3	<i>Sapindus rarak</i> DC. /Sapindaceae	Mak sak	R/T	M8	Use the equal M8 and M9 are rubbed on stone, mix with M10 and topically applied.
	<i>Phyllanthus emblica</i> L. /Phyllanthaceae /CS055	Khampom	B/T	M9	
	<i>Citrus aurantiifolia</i> (Christm.) Swingle /Rutaceae /CS009	Manaw	Fj/ST	M10	
De-4	<i>Lablab purpureus</i> (L.) Sweet /Fabaceae	Mak pap	L/C	M11	Use M11 is pound, mix with alcohol and topically apply.
De-5	<i>Pandanus amaryllifolius</i> Roxb /Pandanaaceae	Toei	R/S	M12	Use the equal M12 and M13 are boiled and taken bathe.
	<i>Acacia concinna</i> (Willd.) DC. /Fabaceae /CS087	Sompoi	R/ScS	M13	
De-6	<i>Ficus racemosa</i> L. /Moraceae /CS091	Deu kiang	B/T	M14	Use M14 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
De-7	<i>Hymenodictyon orixense</i> (Roxb.) Mabb. / Rubiaceae /CS024	Somkob	R/T	M15	Use the equal M15-M17 are immersed in water and taken bathe.
	<i>Milium velutina</i> (Dunal) Hook.f. & Thomson / Annonaceae	Teang saeng	R/T	M16	
	<i>Hydnophytum formicarum</i> Jack /Rubiaceae	Hua khimod	Sm/ES	M17	
De-8	<i>Hura crepitans</i> L. /Euphorbiaceae /CS053	Phosi	L/T	M18	Use M14 is boil and taken bathe.
Mm-1	<i>Tiliacora triandra</i> Diels /Menispermaceae /CS019	Yanang	L/C	N1	Use the equal N1-N6 are pounded, immersed in water, taken orally and squirt on body.
	<i>Pachyrhizus erosus</i> (L.) Urb. /Fabaceae	Mun gaew	L/HC	N2	
	<i>Marsilea crenata</i> C. Presl /Marsileaceae /CS130	Phak waen	L/AqF	N3	
	<i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers. /Poaceae /CS072	Ya pad	Wp/G	N4	
	<i>Dactyloctenium aegyptium</i> (L.) Willd. / Poaceae /CS085	Ya pak kway	Wp/G	N5	
	<i>Iris domestica</i> (L.) Goldblatt & Mabb. / Iridaceae	Ya hang chang	Wp/H	N6	

Table 2 Important medicinal plants formulas recorded in the Palm Leaf Manuscripts. (Cont.)

Category No.	Plants species / Family / Collector No.	Local name	Parts Used/ Habit	Code No.	Preparation and application
Me-1	<i>Ficus hispida</i> L.f. /Moraceae /CS133	Deu pong	Sm/ST	O1	Use the equal O1-O5 are immersed in water and taken orally.
	<i>Elaeagnus latifolia</i> L. /Elaeagnaceae /CS100	Mak lod	R/C	O2	
	<i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr. / Phyllanthaceae /CS080	Phakwan ban	R/S	O3	
	<i>Sida acuta</i> Burm.f. /Malvaceae /CS010	Ya khad	R/US	O4	
	<i>Imperata cylindrica</i> (L.) Raeusch. /Poaceae / CS017	Ya kha	R/G	O5	
Ru-1	<i>Prismatomeris sessiliflora</i> Pierre ex Pit. / Rubiaceae	Siaw ngoen-liang	R/S	P1	Use the equal P1-P3 are rubbed on stone, mix with P4 and taken orally.
	<i>Streblus asper</i> Lour. /Moraceae /CS022	Sompoh	R/T	P2	
	<i>Clerodendrum chinense</i> (Osbeck) Mabb. / Lamiaceae /CS083	Dok son	R/S	P3	
	<i>Oryza sativa</i> L. /Poaceae				
Ru-2	<i>Ziziphus jujuba</i> Mill. /Rhamnaceae /CS013	Khao chao	Wr/G	P4	Use the equal P5-P10 are immersed in water and taken orally.
	<i>Streblus asper</i> Lour. /Moraceae /CS022	Mak than	R/ST	P5	
	<i>Vitex trifolia</i> L. /Lamiaceae /CS025	Sampoh	R/T	P6	
	<i>Psophocarpus tetragonolobus</i> (L.) DC. / Fabaceae /CS092	Phiseu	R/S	P7	
	<i>Indigofera suffruticosa</i> Mill. /Fabaceae	Thua phu	R/HC	P8	
	<i>Mangifera caloneura</i> Kurz /Anacardiaceae	Kham Muang kasoh	R/US R/T	P9 P10	
Er-1	<i>Curcuma zedoaria</i> (Christm.) Roscoe / Zingiberaceae /CS027	Khaomin kuen	Rh/H	R1	Use the equal R1-R3 are rubbed on stone, mix with R4 and topically applied.
	<i>Thespesia lampas</i> (Cav.) Dalzell /Malvaceae	Lompom	R/S	R2	
	<i>Vitex pinnata</i> L. /Lamiaceae /CS167	Teen nok	B/T	R3	
	<i>Benincasa hispida</i> (Thunb.) Cogn. /Cucurbitaceae	Mak fak	Fj/HC	R4	
Hf-1	<i>Exacum tetragonum</i> Roxb. /Gentianaceae	Chat phra in	R/H	S1	Use the equal S1-S3 are rubbed on stone, dissolves with water and taken orally.
	<i>Ardisia aprica</i> H. R. Fletcher /Primulaceae	Teen jam	R/S	S2	
	<i>Indigofera tinctoria</i> L. /Fabaceae	Sa kham	R/S	S3	
Sf-1	<i>Siphonodon celastrineus</i> Griff. /Celastraceae	Mak duk	R/T	T1	Use the equal T1 and T2 are immersed in water, taken orally and bathe.
	<i>Ochna integerrima</i> (Lour.) Merr. /Ochnaceae / CS035	Chang naw	W/ST	T2	
Sf-2	<i>Amphineurion marginatum</i> D.J.Middleton / Apocynaceae /CS148	Deu din	R/C	T3	Use the equal T3-T8 are rubbed on stone, dissolves with water and taken orally.
	<i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr. / Phyllanthaceae /CS080	Phakwan ban	R/S	T4	
	<i>Thunbergia similis</i> Craib /Acanthaceae	Nam nae	R/C	T5	
	<i>Solanum torvum</i> Sw. /Solanaceae /CS020	Mak khaeng	R/S	T6	
	<i>Solanum virginianum</i> L. /Solanaceae /CS168	Mak khue	R/US	T7	
	<i>Terminalia chebula</i> Retz. var. <i>chebula</i> / Combretaceae /CS038	Sa moh	F/T	T8	
Sf-3	<i>Hymenodictyon orixense</i> (Roxb.) Mabb. / Rubiaceae /CS024	Somkob	R/T	T9	Use the equal T9-T12 are rubbed on stone, dissolves with water and taken orally.
	<i>Miliusa velutina</i> (Dunal) Hook.f. & Thomson / Annonaceae	Teang saeng	R/T	T10	
	<i>Phyllanthus reticulatus</i> Poir. /Phyllanthaceae	Kang pla	R/ST	T11	
	<i>Gardenia sootepensis</i> Hutch. /Rubiaceae	Khai nao	R/T	T12	
Ch-1	<i>Azima sarmentosa</i> (Blume) Benth. & Hook.f. / Salvadoraceae /CS034	Khi haed	R/C	U1	Use the equal U1 and U2 are immersed in water and taken bathe.

Table 2 Important medicinal plants formulas recorded in the Palm Leaf Manuscripts. (Cont.)

Category No.	Plants species / Family / Collector No.	Local name	Parts Used/ Habit	Code No.	Preparation and application
Ch-2	<i>Colubrina asiatica</i> (L.) Brongn. /Rhamnaceae / CS029 <i>Piper betle</i> L. /Piperaceae /CS094 <i>Tinospora crispa</i> (L.) Hook.f. & Thomson /	Kan tong Phlu Keu khao hoh	R/C L/WC Sm/C	U2 U3 U4	Use the equal U3 and U4 are pounded, mix with U5 and topically applied.
Ch-3	Menispermaceae /CS095 <i>Oryza sativa</i> L. /Poaceae <i>Abutilon hirtum</i> (Lam.) Sweet /Malvaceae / CS084 <i>Senna tora</i> (L.) Roxb. /Fabaceae /CS018 <i>Sida acuta</i> Burm.f. /Malvaceae /CS010 <i>Imperata cylindrica</i> (L.) Raeusch. /Poaceae / CS017 <i>Morus alba</i> L. /Moraceae /CS086	Khao jao Puak khao Lub luen Ya khad Ya kha Mon	Wr/G R/US R/US R/US R/G R/ST	U5 U6 U7 U8 U9 U10	Use the equal U6-U10 are immersed in water and taken orally.
Hz-1	<i>Lablab purpureus</i> (L.) Sweet /Fabaceae	Mak pap	L/C	V1	Use V1 is pound, mix with alcohol and topically apply.
Hz-2	<i>Polyalthia evecta</i> (Pierre) Finet & Gagnep. / Annonaceae /CS054	Mak nomnoi	R/T	V2	Use V3 is rub on stone, dissolves with alcohol and topically apply.
Hz-3	<i>Salacia chinensis</i> L. /Celastraceae /CS111 <i>Oryza sativa</i> L. /Poaceae	Takai Khao jao	L/ScS Sd/G	V3 V4	Use the equal V3 and V4 are pounded, dissolves with water and topically applied.
Sx-1	<i>Momordica cochinchinensis</i> (Lour.) Spreng. / Cucurbitaceae /CS106	Mak khao	R/HC	X1	Use X1 is rub on stone, dissolves with water and topically apply.
Sx-2	<i>Phyllanthus amarus</i> Schumach. & Thonn. / Phyllanthaceae /CS075 <i>Siphonodon celastrineus</i> Griff. /Celastraceae <i>Uvaria micrantha</i> (A.DC.) Hook.f. & Thomson / Annonaceae	Luk tai bai Mak duk Nam tao noy	Wp/H R/T R/C	X2 X3 X4	Use the equal X2-X4 are immersed in water and taken orally.
Sx-3	<i>Hymenodictyon orixense</i> (Roxb.) Mabb. / Rubiaceae /CS024 <i>Milium velutinum</i> (Dunal) Hook.f. & Thomson / Annonaceae	Somkob Teang saeng	R/T R/T	X5 X6	Use the equal X5 and X6 are boiled and taken bathe.

B=bark, F=fruit, Fj=fruit juice, L=leaves, Pc=pericarp, Pd=pod, R=root, Rh=rhizome, Sd=seed, Sm=stem, So=seed oil, W=wood, Wp=whole plant, Wr=water from immersing rice, AqF=Aquatic Fern, C= Climber, ES=Epiphytic Shrub, G=Grass, H=Herb, HC=Herbaceous Climber, P=Palm, S=Shrub, ScS=Scandent Shrub, ST=Shrubby Tree, T=Tree, US=Undershrub, WC=Woody Climber, Category No. is a sequence of formulas in each disease.

3. เกษัชวัตถุ

จากการศึกษา รวบรวมเกษัชวัตถุได้ทั้งสิ้น 454 ชนิด แบ่งเป็น พืชวัตถุ 389 ชนิด (พืช 385 ชนิด และเห็ด 4 ชนิด) สัตว์วัตถุ 48 ชนิด และธาตุวัตถุ 17 ชนิด พืชวัตถุสามารถระบุชนิดได้ 365 ชนิด และไม่สามารถระบุชนิดได้ 24 ชนิด พืชที่มีความถี่ในการใช้ประกอบตำรับยาสูงสุด คือ ข้าวเจ้า (*Oryza sativa* L.) รองลงมาคือ หมอน้อย หรือหมาน้อย (*Cissampelos pareira* L.) อ้อยดำ (*Saccharum sinense* Roxb.) และลี้ลิ้น (*Senna tora* (L.) Roxb.) ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าพืชสมุนไพรในท้องถิ่นที่ไม่พบการใช้ตามคัมภีร์ของแพทย์แผน

ไทย อาทิเช่น เล็บเงือก (*Tephrosia purpurea* (L.) Pers.) หมาดำ (*Milium thorelii* Finet & Gagnep.) ตานา (*Glochidion coccineum* (Buch.-Ham.) Müll.Arg.) ขี้หนู (*Diospyros borneensis* Hiern) เสี้ยวเงินเสี้ยว (*Prismatomeris sessiliflora* Pierre ex Pit.) คันท้อง (*Diospyros filipendula* Pierre ex Lecomte) ทำอว (*Pterospermum littorale* Craib var. *littorale*) ผักตมอึ้ง (*Helminthostachys zeylanica* (L.) Hook.) เสี้ยว (*Ficus albipila* (Miq.) King) ช้อ (*Gmelina arborea* Roxb.) และสะค่าง (*Vitex scabra* Wall. ex Schauer) เป็นต้น

4. รสยาของสมุนไพร

จากการตรวจสอบรสยาของพืชสมุนไพรตามหลักเภสัชกรรมแพทย์แผนไทย พบว่ารสขมเย็น เป็นรสยาที่มีการนำมาใช้มากที่สุด 31.44% รองลงมา คือ รสเมาเบื่อ (22.30%) รสฝาด รสเผ็ดร้อน รสจืด รสหวาน รสเปรี้ยว รสหอมเย็น รสเค็ม และรสมัน ตามลำดับ (Figure 2) แสดงให้เห็นว่าด้วยยาตรงที่จะใช้รักษาอาการหลักมีรสยาที่สอดคล้องกับสรรพคุณตามหลักสรรพคุณเภสัชของเภสัชกรรมไทยคือ รสขมเย็นมีความสำคัญต่อการลดความร้อนและการอักเสบในร่างกาย รสเมาเบื่อมีความสำคัญต่อการรักษาโรคผิวหนังและน้ำเหลืองเสีย รสฝาดมีความสำคัญต่อการสมานแผล และรสยาอื่นๆ มีความสำคัญต่อการช่วยปรับสมดุลในร่างกาย^{17, 23}

5. น้ำกระสายยา

การใช้น้ำกระสายยา เป็นการใช้น้ำที่ได้จากพืช สัตว์หรือแร่ธาตุ รวมถึงน้ำสะอาด และแอลกอฮอล์ ที่ผ่านวิธีการต้ม ฝน บีบ แฉ และคั้น ละลายเอาน้ำมาผสมยา เพื่อให้ยามีฤทธิ์ที่ตรงต่อโรค เพิ่มสรรพคุณของยา และเพื่อให้ง่ายต่อการรับประทานหรือการใช้ โดยน้ำกระสายยาที่มีการใช้มากที่สุดคือ น้ำฝน รองลงมา คือ สุรา น้ำพังกา น้ำไล่เดือน น้ำแช่ข้าว น้ำมันงา น้ำสังน้อย น้ำนม น้ำมะนาว น้ำเช็ดข้าว น้ำดอกคำไทย น้ำรากกล้วยติบ และน้ำมูตร ตามลำดับ ทั้งนี้ น้ำพังกา น้ำไล่เดือน และน้ำสังน้อย ไม่พบการใช้เป็นน้ำกระสายยาในเภสัชกรรมแพทย์แผนไทย^{17, 23} โดยน้ำพังกาเป็นน้ำที่กรองได้จากการหมักข้าวเหนียวหนึ่งด้วยราและยีสต์ก่อนการเป็นสาโท หรือแอลกอฮอล์ น้ำไล่เดือนเป็นน้ำที่กรองได้จากการใช้ไล่เดือน (Earthworm) แฉน้ำสะอาด และน้ำสังน้อยเป็นน้ำที่ต้มออกจากการขูดห่างจากบริเวณหน้าคราหรือน้ำใต้ถุนเรือนประมาณหนึ่งศอก²⁵

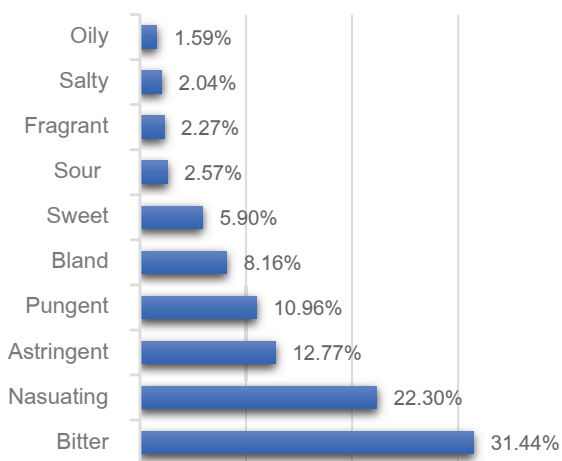

Figure 2 Flavors of medicinal plants.

6. วิธีการเตรียมยา

วิธีการเตรียมยาที่พบมากที่สุด คือ การฝนด้วยหิน (48.30%) รองลงมาคือ การแช่ การบด การต้ม การเคี้ยว การเผา และการคั้น ตามลำดับ (Figure 3) ซึ่งการฝนเป็นวิธีการเตรียมยาที่ไม่พบในวิธีการปรุงยา 28 วิธี ตามหลักเภสัชกรรมแพทย์แผนไทย²³ ในขณะที่ Abbasi et al. (2010)²⁶ รายงานว่าการคั้นเป็นวิธีการเตรียมยาที่นิยมมากที่สุดในการใช้รักษาโรคผิวหนัง ทั้งนี้การฝนด้วยหินเป็นภูมิปัญญาของแพทย์พื้นบ้านในการเตรียมยาเพื่อใช้รักษาผู้ป่วย เนื่องจากมีความสะดวก รวดเร็ว และใช้ต้นทุนที่ต่ำในการเตรียม

7. วิธีการใช้ยา

วิธีการใช้ยาที่พบมากที่สุด คือ การกิน (57.18%) รองลงมา คือ การทา การอาบ การพอก การรม การล้าง และการพ่น ตามลำดับ (Figure 4) ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ Abbasi et al. (2010)²⁶ พบว่า การกินเป็นวิธีการใช้ยาที่นิยมมากที่สุดในการรักษาโรคผิวหนัง เนื่องจากร่างกายสามารถดูดซึมยาได้โดยตรง ส่งผลให้ยาออกฤทธิ์ได้ดีและมีประสิทธิภาพในการรักษาโรค ในขณะที่ Bhat et al. (2014)²⁷ รายงานว่า การพอกเป็นวิธีการใช้ยาที่นิยมมากที่สุดในการรักษาโรคผิวหนัง

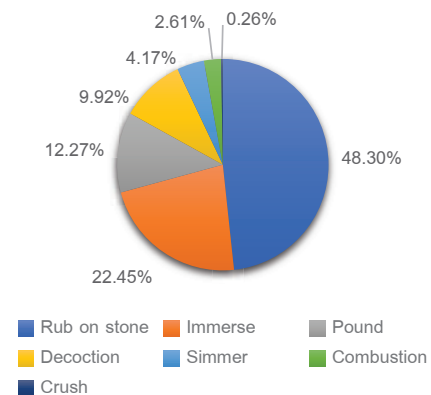

Figure 3 Methods of preparation of the medicinal plant formulas.

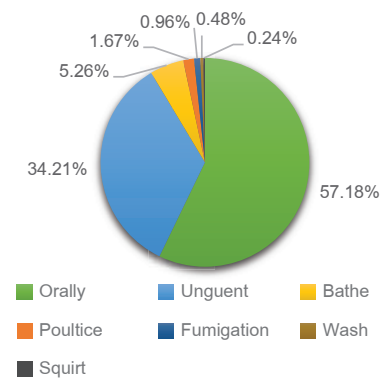

Figure 4 Modes of administration of the medicinal plant formulas.

ตำรับยาที่น่าสนใจ

จากการศึกษาการใช้ตำรับยาสมุนไพรรักษาโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสารโบราณส่วนใหญ่เป็นตำรับยาที่ใช้รักษาผู้ป่วยแล้วมีผลดีต่อการรักษาที่เกิดจากประสพการณ์ตรงของหมอหรือได้เรียนรู้สืบทอดมา การศึกษาครั้งนี้พบตำรับยาที่น่าสนใจชื่อ ตำรับยารักษาประดง หรือ De-1 เป็นตำรับที่ใช้รักษาโรคผื่นผิวหนังอักเสบ ซึ่งเป็นโรคที่มีจำนวนตำรับยามากที่สุด อีกทั้งเป็นตำรับยาสำหรับใช้ภายนอกด้วยการแช่อาบ และมีจำนวนพืชสมุนไพรที่เหมาะสม ประกอบด้วย พืชสมุนไพร 6 ชนิด ได้แก่ ชุมแสง มะเค็ด มะกอก ส้มป่อย ข่อย และเฉียงพำนางแอ พบว่ามีการศึกษาฤทธิ์ทางเภสัชวิทยาของพืชสมุนไพรที่เกี่ยวข้องกับโรคผิวหนัง ได้แก่ ชุมแสง (*Xanthophyllum lanceatum* J.J.Sm.) มีฤทธิ์ต้านโรคมะเร็งชนิดที่ 1²⁸ มะเค็ด (*Catunaregam tomentosa* Tirveng.) มีฤทธิ์ต้านเชื้อ *Staphylococcus aureus* ที่ก่อโรคบนผิวหนัง²⁹ มะกอก (*Spondias pinnata* (L. f.) Kurz) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ³⁰ และมีฤทธิ์ลดอาการปวด³¹ ส้มป่อย (*Acacia concinna* (Willd.) DC.) มีฤทธิ์ยับยั้งการเจริญของเชื้อราที่ก่อให้เกิดโรคผิวหนัง³² ข่อย (*Streblus asper* Lour.) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ³³ และเฉียงพำนางแอ (*Carallia brachiata* (Lour.) Merr.) มีฤทธิ์ต้านการอักเสบ³⁴ และมีฤทธิ์ต่อการรักษาแผล³⁵ เป็นต้น ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยากับสรรพคุณของตำรับยา พบว่ามีความสอดคล้องกัน คือ ใช้ในการยับยั้งเชื้อที่ก่อให้เกิดโรคผิวหนัง ลดอาการปวด และทำให้ลดการอักเสบของผิวหนัง อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาฤทธิ์ทางชีวภาพของตำรับนี้ ซึ่งเป็นตำรับที่น่าสนใจและควรทำการศึกษาวิจัยต่อไป

สรุปผลการวิจัย

การรักษาโรคผิวหนังที่ปรากฏในเอกสารโบราณอีสานของจังหวัดสกลนคร เป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากประสพการณ์ตรงของหมอพื้นบ้านหรือได้เรียนรู้สืบทอดมา โดยมีแนวทางการรักษาโรคผิวหนังแต่ละประเภทด้วยการใช้ตำรับยาสมุนไพรตามการวินิจฉัยจากสาเหตุและลักษณะอาการของโรค จากการศึกษาสามารถจำแนกกลุ่มโรคได้ 2 กลุ่ม คือ กลุ่มความผิดปกติของผิวหนังและเนื้อเยื่อ และกลุ่มเชื้อออกผื่น รวม 22 โรค รวบรวมตำรับยาได้ทั้งสิ้น 415 ตำรับ โรคที่รวบรวมตำรับยาได้มากที่สุดคือ ออกตุ่มออกคายหรือผิวหนังอักเสบ (Dermatitis) จำนวน 61 ตำรับ รวบรวมเภสัชวัตถุได้ทั้งสิ้น 454 ชนิด การศึกษาครั้งนี้สามารถคัดเลือกตำรับยาที่สำคัญ จำนวน 52 ตำรับ เนื่องจากส่วนมากเป็นตำรับยาสำหรับใช้ภายนอก ไม่มีการใช้แร่ธาตุและสัตว์วัตถุประกอบตำรับยา และมีจำนวนพืชสมุนไพรที่เหมาะสม อีกทั้งตำรับยาเหล่านี้ยังไม่มีการทดสอบฤทธิ์ทางเภสัชวิทยา จึงเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับนำไปศึกษาฤทธิ์ทาง

ชีวภาพด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนการใช้รักษาโรคผิวหนังและต่อยอดในเชิงพาณิชย์ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณงานแพทย์แผนไทย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร และสาขาวิชาการแพทย์แผนไทย คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร ที่สนับสนุนข้อมูลในการวิจัย ขอขอบคุณพ่ออาน อุทโท พ่อพรอมมา จันทะเสน อาจารย์ ดร.อุษา กลิ่นหอม อาจารย์ปิยาภรณ์ แสนศิลา พท.ประสมนเพ็งสิงห์ ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญ และหมอพื้นบ้านทุกท่านที่กรุณาเสียสละเวลาแบ่งปันองค์ความรู้ที่มีคุณค่า ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ให้ทุนอุดหนุนการวิจัยสำหรับนิสิตระดับบัณฑิตศึกษา ประจำปีงบประมาณ 2563 และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้

เอกสารอ้างอิง

1. วิญญู วงศ์วิวัฒน์. ภูมิปัญญาการรักษาโรคสะเก็ดเงินของหมอพื้นบ้านในจังหวัด สงขลา พัทลุง ตรัง และสตูล. ปรินิพนธ์การแพทย์แผนไทยมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย สงขลานครินทร์; 2556.
2. ดารณี อ่อนชมจันทร์. บรรณาธิการ. ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2549.
3. วิชัย โชควิวัฒน์, สุวิทย์ วิบุลผลประเสริฐ, ประพจน์ เกตุรากาศ. รายงานการสาธารณสุขไทยด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก; 2553.
4. ราชนันท์ ภูมา. สมราน สุดดี. บรรณาธิการ. ชื่อพรรณไม้แห่งประเทศไทย เต็ม สมิตินันท์ ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2557. กรุงเทพฯ: สำนักงานหอพรรณไม้ สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช; 2557.
5. สมัย วรณอดุตร. แบบเรียนอักษรธรรมอีสาน: ฉบับปรับปรุง. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: อภิชาดการพิมพ์; 2557.
6. Hay RJ, Bendeck SE, Chen S, Estrada R, Had-dix A, McLeod T *et al.* Disease control priorities in developing countries. In: Jamison DT (Eds.), Skin Diseases (pp. 707-721). 2nd ed. New York: Oxford University Press; 1993.

7. Sharma J, Gairola S, Sharma YP, Gaur RD. Ethnomedicinal plants used to treat skin diseases by Tharu community of district Udham Singh Nagar, Uttarakhand, India. *Journal of Ethnopharmacology* 2014;158(PART A):140-206.
8. สำนักงานสถิติแห่งชาติ. จำนวนผู้ป่วยนอก จำแนกตามกลุ่มสาเหตุป่วย 21 โรค จากสถานบริการ สาธารณสุขของกระทรวงสาธารณสุข ทัวราชอาณาจักร พ.ศ. 2552-2560. [serial online] 2557. สืบค้นจาก: <http://statbbi.nso.go.th> 9 มีนาคม 2562.
9. จิรนนท์ อันทะชัย. ประสิทธิภาพของสมุนไพรพื้นบ้านในการยับยั้งการเจริญของเชื้อแบคทีเรีย และเชื้อรา. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม; 2561.
10. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร. งานแพทย์แผนไทย. ตำรายาในเอกสารโบราณจังหวัดสกลนคร เล่ม 1. สกลนคร: สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร; 2554.
11. สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร. งานแพทย์แผนไทย. ตำรายาในเอกสารโบราณจังหวัดสกลนคร เล่ม 2: สมบัติพอรพมา จันทะเสน. สกลนคร: สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร; 2554.
12. งานแพทย์แผนไทย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดสกลนคร และสาขาวิชาการแพทย์แผนไทย คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสกลนคร. ตำรายาในเอกสารโบราณจังหวัดสกลนคร เล่ม 3. สกลนคร: สกลนครการพิมพ์; 2556.
13. อุษา กลิ่นหอม. การสังคายนาตำรายาพื้นบ้านอีสาน: กรณีไข่มุกไม้. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์; 2552.
14. ปรีชา พิณทอง. ตำรายาโบราณอีสาน. อุบลราชธานี: โรงพิมพ์ศิริธรรมออฟเซ็ท; ม.ป.ป.
15. นันทวัน บุญยะประภัศร. บรรณาธิการ. ศัพท์แพทย์ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: แสงเทียนการพิมพ์; 2551.
16. ชยันต์ พิเชียรสุนทร, แม้นมาศ ชวลิต, วิเชียร จีรวงส์. คำอธิบายตำราพระโอสถพระนารายณ์: ฉบับเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษามหาราชา 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: อมรินทร์; 2560.
17. วุฒิ วุฒิธรรมเวช. คัมภีร์เภสัชรัตนโกสินทร์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ศิลป์สยามบรรจุกุณธ์และการพิมพ์; 2554.
18. วิทย์ เทียงบูรณธรรม. พจนานุกรมสมุนไพรไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อักษรพิทยา; 2548.
19. วิทยา ปองอมรกุล และ สันติ วัฒนานะ. หนังสือชุดพรรณไม้เมืองไทย: พืชสมุนไพร 1. เชียงใหม่: องค์การสวนพฤกษศาสตร์; 2553.
20. Bridson D, Forman L. The herbarium handbook. 3rd ed. UK: Royal Botanic Garden; 1992.
21. มูลนิธิฟื้นฟูส่งเสริมการแพทย์ไทยเดิม อายุรเวทวิทยาลัย (ซีวักโกมารภักจ). ตำราการแพทย์แผนไทยเดิม (แพทย์ศาสตร์สงเคราะห์) ฉบับอนุรักษ์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย; 2558.
22. โรงเรียนแพทย์แผนโบราณ. ตำรายาศิลาจารึกในวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) พระนคร: พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จารึกไว้เมื่อ พ.ศ.2375 ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย; 2537.
23. ลัดดาวัลย์ ครูปัญญามาตย์. บรรณาธิการ. ตำราเภสัชกรรมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: อุษาการพิมพ์; 2559.
24. สถาบันโรคผิวหนัง. สถิติโรคผู้ป่วยนอกที่พบตามลำดับ 10 อันดับกลุ่มโรค ปีงบประมาณ 2561. [serial online] 2562. สืบค้นจาก: <http://inderm.go.th> 29 มิถุนายน 2562.
25. อาน อุทโท. สัมภาษณ์. 19 กรกฎาคม 2562.
26. Abbasi AM, Khan MA, Ahmad M, Zafar M, Jahan S, Sultana S. Ethnopharmacological application of medicinal plants to cure skin diseases and in folk cosmetics among the tribal communities of North-West Frontier Province, Pakistan. *Journal of Ethnopharmacology* 2010 ; 128(1):322-335.
27. Bhat P, Hegde GR, Hegde G, Mulgund GS. Ethnomedicinal plants to cure skin diseases-An account of the traditional knowledge in the coastal parts of Central Western Ghats, Karnataka, India. *Journal of Ethnopharmacology* 2014;151(1):493-502.
28. พรรณรัตน์ อภินิษฐาภิชาติ, อารี วังมณีรัตน์, นงนิตย์ ชีระวัฒนสุข.ฤทธิ์ต้าน Herpes Simplex Virus Type 1 ของพืชผักท้องถิ่นในภาคอีสาน. *Thai J. Pharm. Sci.* 2005;29(3-4):137-145.
29. Thimabut K, Keawkumpai A, Permpoonpatta-na P, Klaikey S, Chumkaew P, Kongrit D *et al.* Antibacterial potential of extracts of various parts of *Catunaregam tomentosa* (Blume ex DC) Tirveng and their effects on bacterial granularity and membrane integrity. *Tropical Journal of Pharmaceutical Research* 2018 ;17 (5):875-882.

30. Rao BG, Nath MS, Raju NJ. Investigation of anti-inflammatory activity of stem heart wood of *Spondias pinnata*. International Journal of Chemical Sciences 2009;7(1):294-298.
31. Panda BK, Patra VJ, Mishra US, Kar S, Panda BR, Hati MR. Analgesic activities of the stem bark extract of *Spondias pinata* (Linn.f) Kurz. Journal of Pharmacy Research 2009;2(5):825-827.
32. Natarajan V, Natarajan S. Antidermatophytic activity of *Acacia concinna*. Global Journal of Pharmacology 2009;3(1):06-07.
33. Sripanidkulchai B, Junlatat J, Wara-aswapati N, Hormdee D. Anti-inflammatory effect of *Streblus asper* leaf extract in rats and its modulation on inflammation-associated genes expression in RAW 264.7 macrophage cells. Journal of Ethnopharmacology 2009;124(3):566-570.
34. Krishnaveni B, Neeharika V, Venkatesh S, Padmavathy R, Madhava RB. Wound Healing activity of *Carallia brachiata* Bark. Indian J Pharm Sci. 2009;71(5): 576–578.
35. Krishnaveni B, Neeharika V, Srikanth AV, Madhava RB. Anti-inflammatory activity of *Carallia brachiata* bark. International Journal of Pharmaceutical Sciences and Nanotechnology 2009;1(4):375-378.